

УДК 027.7.021.081:023.5.085]:[378.018.43.091.33:002.1-028.27]](477+100)"364"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2023.7(324).3-15

Тетяна Колесникова,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

директорка наукової бібліотеки

Українського державного університету науки і технологій,

e-mail: t.o.kolesnykova@ust.edu.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4603-4375>

Відкриті освітні ресурси та відкриті підручники в контексті укріплення потенціалу лідерства бібліотек ЗВО в доступності знань

Мета статті — довести можливість укріплення потенціалу лідерства бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО) України у формуванні екосистеми відкритих освітніх ресурсів (Open Educational Resources, OER) у державі, зокрема для подолання кризи нестачі сучасного доступного освітнього контенту українською мовою та формування пулу безоплатних, доступних, інклюзивних відкритих підручників для вищої освіти в період воєнного стану.

Наголошено, що активне залучення бібліотек до процесів підтримки OER сприятиме подоланню трьох великих викликів в організації інформаційної підтримки освітньо-наукової діяльності ЗВО України під час кризи найвищого рівня. Це, по-перше, нестача сучасних підручників для вищої освіти, у тому числі для дистанційного, змішаного чи онлайн-навчання; по-друге, питання доступності електронних відкритих підручників, їх інклюзивності, безбар'єрності для будь-кого; по-третє, подолання тривалого системного лінгвоциду української мови в підручниках для ЗВО, зокрема в цифрових колекціях бібліотек.

З'ясовано, що трирічні дослідження, реалізація пілотного проєкту та вже сталі практики підтримки відкритих підручників як частини OER в Українському державному університеті науки і технологій (УДУНТ) (м. Дніпро) і його науковій бібліотеці дали змогу розпочати в Україні створення пулу сучасних українських відкритих підручників з єдиною точкою доступу — Open Educational Resources Search Index (OERSI).

Зауважено, що бібліотеки ЗВО України мають великий багаторічний досвід роботи у площині відкритості знань/інформації/ресурсів/послуг. Це сприятиме укріпленню потенціалу їх лідерства у прийнятті OER і розробленні моделей їх підтримки. Для формування дорожньої карти бібліотечного OER-ландшафту на місцевому, регіональному або національному рівнях українським фахівцям потрібні: концепція, структурні зміни, корегування переліку посад і посадових обов'язків, нові види послуг, програми з навчання.

Ключові слова: бібліотеки закладів вищої освіти; відкриті освітні ресурси; відкриті підручники; українські бібліотекарі; ролі бібліотекарів в OER; українські електронні підручники; доступність; інклюзія; підтримка осіб з інвалідністю, наукова бібліотека УДУНТ

Постановка проблеми. Сучасний український освітньо-науковий простір в часи кризи найвищого рівня, породженої повномасштабною воєнною агресією РФ проти України, у своїй переважній частині перемістився у віртуальне середовище. Передувала цьому пандемія COVID-19, що за неможливості фізичного спілкування диктувала закладам освіти у всьому світі, включно з їхніми бібліотеками, потребу впровадження й широкого використання новітніх технологій, зокрема асистивних, у викладанні, навчанні та наукових дослідженнях.

Світові та вітчизняні бібліотеки ЗВО функціонують в унікальному просторі, оскільки одночасно є *організаторами цифрових колекцій, постачальниками доступу до комп'ютерів, інтернету, баз даних та електронних продуктів, виробниками електронного контенту* через цифрові репозитарії, електронні наукові журнали, відкриті

підручники, медіаконтент (наприклад, інструкції, настанови, лекції для користувачів тощо), а також *надавачами електронних інформаційних послуг* [21; 40]. Унікальність науково-освітнього простору підсилюється потенціалом бібліотек ЗВО, що працюють на базі інтелектуальних інформаційних систем і технологій, стати *лідерами доступності знань/інформації/послуг* як для спільнот своїх закладів, так і для інших освітньо-наукових установ та ширших верств населення нашої держави й інших країн.

Доступність безбар'єрної інформаційної підтримки стає надзвичайно актуальною для українців, враховуючи тисячі людей, фізично постраждалих від російської агресії, які мають бажання здобути освіту, перекваліфікуватись або вдосконалити освіту в галузі професій, технологій і навичок. І саме бібліотекарі системи вищої освіти мають бути готові до цього, бо

прагнення до соціальної справедливості й відкритості — частина місії бібліотек.

У пропонованому дослідженні авторка концентрується на можливості залучення бібліотек ЗВО України до процесів подолання трьох великих викликів в організації інформаційної підтримки освітньо-наукової діяльності вищої школи держави, зокрема під час повномасштабної війни за незалежність із державою-терористкою РФ. Такими викликами є, по-перше, нестача сучасних підручників для вищої освіти, у тому числі для дистанційного, змішаного чи онлайн-навчання; по-друге, доступність електронних підручників, їх інклюзивність, безбар'єрність для будь-кого; по-третє, подолання тривалого системного лінгвоциду української мови в підручниках для ЗВО, зокрема в цифрових колекціях бібліотек.

На нашу думку, подолання зазначених викликів допоможе прийняття українською вищою освітою відкритих освітніх ресурсів (Open Educational Resources, OER), що від 2002 р. невпинно поширюються світом. Україна впродовж останніх років теж робить (поки невеликі та несистемні) кроки в цьому напрямі, утім їх замало, особливо в текстових ресурсах.

Чи зможуть українські бібліотекарі ЗВО долучитися до подолання зазначених викликів в організації інформаційної підтримки вищої освіти держави під час воєнного стану завдяки прийняттю OER? І чи зможуть вони посісти одну з лідерських позицій і ключових ролей у формуванні в Україні екосистеми відкритих освітніх ресурсів, зокрема відкритих підручників, як це відбувається за кордоном?

Аналіз досліджень і публікацій

Відкриті освітні ресурси як шлях із забезпечення інклюзивного та справедливого доступу до освіти

Забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти й заохочення можливості навчання впродовж життя для всіх є Ціллю № 4 "Цілей сталого розвитку" (ЦСР), відомих також як "Глобальні цілі" — ключові напрями розвитку країн, ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку [6].

У часи кризи високого рівня (стихійні лиха, пандемії, війни) виконанню одного із завдань цієї Цілі (4. 4.) із підвищення якості вищої освіти та забезпечення її тісного зв'язку з наукою сприяють OER.

Відкриті освітні ресурси — це матеріали для викладання, навчання та досліджень, які або а) є суспільним надбанням, або б) ліцензовані так, що надають кожному вільний і безстроковий дозвіл брати участь у діяльності 5R: Retain (зберігати),

Reuse (повторно використовувати), Revise (переглядати/адаптувати), Remix (реміксувати), Redistribute (розповсюджувати) [14]. OER можна ідентифікувати як *текстові* (відкриті підручники, довідники, PDF-файли конспектів лекцій, матеріали для оцінювання, як-от тести з автоматичними відповідями тощо) й *нетекстові* (аудіо, ігри, подкасти, симуляції, відео тощо).

У контексті пропонованого дослідження, враховуючи зростання кількості людей, які фізично постраждали від терористичних дій РФ, важливою є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [13], у ст. 24 якої задекларовано права цієї категорії на освіту.

Забезпеченню інклюзивного та справедливого доступу до освіти й ефективного використання якісних освітніх і дослідницьких матеріалів, а також навчальних програм сприяє документ ЮНЕСКО Recommendation on Open Educational Resources (OER) [39]. Різновекторна діяльність університетів із виконання цих Рекомендацій, зокрема на міжнародному рівні, передбачає створення глобального пулу культурно різноманітних, актуальних на місцевому рівні, гендерно чутливих, доступних (у тому числі для представників уразливих груп і осіб з обмеженими можливостями), відкритих освітніх матеріалів різними мовами та форматами.

МООСАР — загальноєвропейський проєкт із надання освіти з асистивного дизайну [25] пропонує OER, створені для курсу "Асистивні технології", розробленого Johannes Kepler Universität Linz (JKU) і Université Paris 8 Vincennes Saint - Denis. Увесь вміст курсу пропонується як відкритий, загальнодоступний, безоплатний, ліцензований Creative Commons (CC).

Відкриті підручники як частина OER

Важливу роль відіграють відкриті підручники (Open Textbook, OT) як частина OER. Це підручник, ліцензований за відкритою ліцензією та розміщений в інтернеті для вільного використання студентами, викладачами та представниками громадськості [28].

OT у форматі електронного тексту може бути: а) статичним PDF; б) HTML із гіперпосиланнями, адаптованим шрифтом і розміром сторінки; в) інтерактивними електронними текстами, що містять відео, вікторини, спливні глосарії, коментарі викладача [1].

OT можуть бути цифровими й друкованими. Оскільки автори та видавці майже завжди надають PDF для друку в міру потреби, то студенти можуть друкувати весь підручник або певну кількість сторінок [19].

ОТ — альтернативна модель комерційним підручникам, яку переважно застосовують університетські видавництва [12]. Наприклад, видавничі рішення University of Groningen Press (Нідерланди), що є частиною Бібліотеки Університету Гронінгена, не залежать від потенційного комерційного успіху назви, а спираються на наукову релевантність, посилюючи академічний і суспільний вплив таких видань. Кожен науково-педагогічний працівник Університету Гронінгена дістав змогу публікувати якісні відкриті підручники, сприяючи поширенню знань і більш справедливому доступу до освіти.

Протягом 2012—2013 рр. Міністерство вищої освіти США зробило перше велике інвестування у фінансування створення ОТ для перших і других курсів навчання (що охоплюють найбільшу кількість студентів), а також у розроблення додаткових підручників для студентів, які вдосконалюють освіту в галузі професій, технологій і навичок [11]. Державні гранти зазвичай надають викладачам, бібліотекам і бібліотекарям.

Утім, більшість проєктів зі створення ОТ захоплюються грантами самих університетів, зокрема бібліотеками, які зменшують бюджети на придбання друкованих видань або невиправдано високі ціни на доступи до комерційних баз даних [36; 37].

Академічні бібліотекарі світу та OER

До зацікавлених сторін (стейкхолдерів) у формальному, неформальному та інформальному секторах освіти в Рекомендаціях ЮНЕСКО з OER [39] віднесено також *працівників бібліотек*.

Піонерами руху OER у світі є академічні бібліотекарі США та Канади [24; 31]. А з огляду на те, що до цього академічні бібліотеки два десятиліття активно втілювали ідеї відкритості в життя (через підтримку інституційних репозитаріїв, журналів і книг відкритого доступу тощо), це може свідчити про зміцнення потенціалу лідерства бібліотек ЗВО в доступності знань.

Дотичність бібліотек до цифрового видання книг давно відома у світі. Є кілька типів видавців, які відрізняються підходами та моделями роботи, але пропонують загалом схожі послуги:

1. *Комерційні видавництва* (Commercial Publishers), не пов'язані з академічною установою.

2. *Університетські видавництва* (University Presses), які можуть отримувати фінансову підтримку від своїх установ.

3. *Нові університетські видавництва* (New University Presses, NUPs), які створювали від 1990-х рр., часто спеціально для публікації книг у відкритому доступі. Їх очолюють бібліотеки, але як окрема група чи редакційна колегія NUPs працюють під керівництвом науковців.

4. *Академічні видавництва* (Academic-Led Presses, ALPs, або Scholar-Led Presses), також відомі як наукові видавництва; вони не пов'язані з установою і керуються науковцями.

5. *Бібліотечні видавництва* (Library Publishing). Академічні бібліотеки надають видавничі послуги, зазвичай випускають журнали, іноді книги. Вони можуть працювати в тандемі з університетськими видавництвами в одній установі [27].

Нині дієва практична підтримка відкритої освіти за допомогою OER — бажаний напрям діяльності більшості бібліотек ЗВО США [30]: від керівництва видавничою діяльністю OER, проведення бібліотечних тренінгів, використання видавничих платформ до маркетингу опублікованих OER.

У Німеччині Leibniz Information Centre for Science and Technology and Leibniz University Hannover Library (TIB) створили й активно розвивають пошукову систему безоплатних відкритих навчальних матеріалів у сфері вищої освіти зі всього світу — OERSI (Open Educational Resources Search Index) [26].

Європейська мережа бібліотекарів відкритої освіти (ENOEL, SPARC Europe), що є громадською організацією, — це спільнота європейських дослідників, які поділяють освітні цінності та виступають за відкриту освіту (Open Education, OE) та OER [17]. Бібліотекарі ENOEL численними заходами та інструментами прагнуть визнати бібліотеки у сфері вищої освіти ключовими надійними партнерами в тому, щоб зробити освітні ресурси та практики відкритими й доступними для всіх, відповідно до Рекомендації ЮНЕСКО щодо OER [32].

Філософію та практики OE та OER також активно поділяє LIBER (Асоціація європейських наукових бібліотек). Робоча група LIBER має на меті підтримати європейських бібліотекарів у їхній місії з надання освітніх ресурсів викладачам і студентам. Упродовж двох років (2023—2024) у центрі уваги перебуватиме популяризація та просування у сфері відкритих підручників [22], а саме: 1) посилення видимості відкритих підручників і курування колекціями; 2) рецензування та оцінювання відкритих підручників поза видавництвами; 3) вимірювання та оцінювання впливу відкритих підручників.

Водночас попри подібність напрямів щодо впровадження OER бібліотеками вищої школи в різних країнах, у бібліотечних підходах і практиках спостерігаються національні особливості через різні рівні технологічного розвитку й матеріальної підтримки [18].

Згідно з результатами дослідження SPARC Europe Open Education in European Libraries of

Higher Education Survey 2022 [32], під час якого було опитано бібліотекарів ЗВО 28 країн, включно з двома українськими вишами, з'ясовано, що дві третини респондентів (67%) підтримують або очолюють діяльність з адвокації OE або OER у своїх закладах освіти. Загалом бібліотеки активно працюють у всіх п'яти сферах діяльності ЮНЕСКО щодо OER. Наприклад, результати дослідження свідчать, що під час виконання Цілі № 3 — "Сприяння різноманітному, справедливому та інклюзивному доступу до якісних OER (DEI)" — доступність є найбільш інклюзивним аспектом, яким академічні бібліотеки опікуються набагато більше, ніж іншими (зокрема, пропонуючи різноманітні, багатомовні та культурно рівноправні OER).

Питанню цифрової інклюзії (Digital Inclusion) у бібліотечному контексті, доступності цифрового контенту з боку людей з обмеженими можливостями читання присвячено статтю норвезького дослідника Wondwossen M. Beyene [42]. Докладні інтерв'ю з користувачами, які потребують інклюзивних послуг, та аналіз цих матеріалів виявив, що цифрове залучення було би більш ефективним, якби передбачало пропозицію контенту в альтернативних форматах (його гнучкість і адаптивність), а також надання користувачам можливості робити свідомий вибір, застосовуючи доступний дизайн інструментів виявлення контенту.

Рівність в освіті для студентів з обмеженими можливостями є важливою, але складною для досягнення метою. Бібліотека Мерилендського університету (США) пропонує сторінку Open Educational Assistive Technology Resources, на якій, зокрема, репрезентовано посібник із безоплатних і відкритих асистивних технологій [38].

Поки нечисленні українські практики бібліотечної адвокації OER, створення, використання, поширення та інтеграції відкритих підручників у міжнародні системи дослідили Т. Колесникова та Т. Щербатюк [1; 19—21], Г. Шемаєва й Т. Костирко [33].

Наукова бібліотека Українського державного університету науки і технологій (Бібліотека УДУНТ), що від 2020 р. є членом SPARC Europe та ENOEL, за активну реалізацію ідей і практик OER була номінована ними на Open Education Awards for Excellence 2022 (USA) і перемогла із проектом Advocacy Work of the Scientific Library to Advance Open Education in Ukraine [35]. Проект спрямовано на задоволення потреб українських викладачів, студентів, дослідників і працівників бібліотек ЗВО України, подолання мовних бар'єрів

і забезпечення рівного та інклюзивного доступу до освіти в умовах повномасштабної війни.

Про українську мову, ліцензування, моделі роботи видавців із бібліотеками ЗВО

Тривалий час освіти, зокрема й вищу, в Україні інформаційно підтримували навчальною літературою здебільшого російською мовою. Просочена імперською ідеологією Росія, а далі й СРСР жорстко (із застосуванням залякувань, фізичної сили, психологічного тиску, обмежень волі, викрадень, тортур, убивств) забороняли викладання українською, а також створення, друкування й використання освітніх ресурсів українською мовою з метою її знищення [2; 5; 20].

За даними О. Безуглої, CEO книжкової платформи Yakaboo, попит на електронні видання в Україні на початок 2023 р. зріс у рази — "допомогли" війна, економічна криза та заборона російського контенту [3]. У 2022 р. комерційним видавництвам вдалося докорінно змінити ситуацію, зокрема й мовну, завдяки можливості продавати нематеріальні об'єкти, як-от електронні книжки та авторські права на видання [10].

Утім, така популярність не стосується навчальної літератури з технічних чи природничих дисциплін для вищої школи, а також якісної перекладної літератури українською. До того ж у комерційних видавців, на превеликий жаль, досі немає моделей роботи з електронними підручниками для бібліотек ЗВО України [1].

Вирішенню проблеми розроблення моделі роботи видавців і бібліотек сфери вищої освіти у площині електронних відкритих підручників може сприяти, на думку авторки, упровадження в українські реалії доволі поширених у світі видавничих моделей: а) Нові університетські видавництва (New University Presses, NUPs) і б) Бібліотечні видавництва (Library Publishing) [27].

Важливим у контексті долучення бібліотек ЗВО до видання електронних відкритих підручників є твердження М. Сенченка, що українські видавці й бібліотеки активізували присутність у мережі Інтернет і створили передумови для побудови єдиної інформаційної Цифрової платформи книжкової індустрії (ЦПКІ) на основі баз даних Книжкової палати України, сформованих за роки незалежності, та екосистеми інформаційної взаємодії у видавничій галузі [9].

Підґрунтям для прийняття OER, зокрема відкритих підручників, як одного з механізмів наповнення пулу сучасних українських освітніх видань, а також інструментом підтримки OER, стала легалізація Ліцензій CC, зафіксована в Законі України про "Про авторське право та суміжні права" [7].

Навчання бібліотекарів у площині OER

Дослідження серед викладачів із бібліотекознавства та інформології (LIS) Німеччини щодо використання цифрової освіти та OER в умовах пандемії COVID-19 доводить, що стійкість і різноманітність цифрових відкритих навчальних та дидактичних ресурсів надають значну педагогічну перевагу [41].

Мережа Open Textbook Network, що охоплює понад 100 членів (університетів, університетських бібліотек і коледжів США), уже кілька років проводить формальне навчання бібліотекарів за програмою The Certificate in OER Librarianship [29]. Це програма професійного розвитку, що дає змогу підготувати ефективних керівників проєктів відкритої освіти, які хочуть стати стюардами та прихильниками відкритих освітніх ресурсів. Програми навчання бібліотекарів, які реалізують видавничі проєкти, та серії вебінарів для професійного розвитку надає також Library Publishing Coalition [23].

Навчальний шлях для бібліотекарів OE від колег-практиків університетів Європи можна розпочинати із серії відео ENOEL Practitioners under the Spotlight [16].

В Україні ідеї, принципи та практики відкритої освіти та відкритих освітніх ресурсів у бібліотечному контексті, а тим більше — навчання, поки недостатньо широко відомі. Проте, наприклад, починаючи від 2019 р., бібліотечні практики OER Європи, США, Канади та інших країн світу є предметом розгляду, дискусій, сприяють підвищенню рівня обізнаності бібліотекарів під час щорічної міжнародної конференції University Library at a New Stage of Social Communications Development [34].

Мета статті — довести можливість зміцнення потенціалу лідерства бібліотек ЗВО України у формуванні екосистеми відкритих освітніх ресурсів у державі, зокрема для подолання кризи нестачі сучасного доступного освітнього контенту українською мовою та формування пулу безоплатних, доступних, інклюзивних відкритих підручників для вищої освіти в період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи можливість формування екосистеми відкритих освітніх ресурсів у ЗВО України, визначаємо її як систему, складниками якої є люди, практики, цінності й технології в певному середовищі вищої освіти. У контексті пропонованої роботи — у бібліотечному середовищі.

Бібліотеки ЗВО України майже 20 років активно підтримують філософію та практики від-

критості наукових досліджень, формуючи цифрові галузеві колекції, надаючи доступи до наукових міжнародних видань/баз даних, працюючи як цифрові видавці наукових журналів відкритого доступу, постійно розширюючи асортимент послуг для дослідників, удосконалюючи професійний розвиток персоналу. Це доводить їх лідерські позиції, авторитетність і підтримку спільнот ЗВО в реалізації інформаційного супроводження викладання, навчання, проведення досліджень, особливо в умовах невизначеності під час пандемії COVID-19 і повномасштабної російсько-української війни.

Упродовж останніх років, особливо з початком пандемії COVID-19, переходом на дистанційне викладання та навчання й неможливістю фізичного обслуговування студентів і викладачів освітньою літературою, бібліотекарі надзвичайно гостро відчувають потребу мати сучасні українські електронні підручники та безоплатні відкриті підручники у своїх колекціях для підтримки освітньої та дослідницької місії установи.

Це питання є дуже болючим, бо ринок навчальних видань для вищої школи, зокрема і електронних підручників, становить проблему. Наприклад, університетам бракує коштів для закупівлі нової навчальної літератури для поповнення друкованих фондів та е-колекцій бібліотек, досі не сформовано моделі співпраці комерційних видавців е-підручників із бібліотеками ЗВО, немає консорціумів/угод щодо освітнього контенту, не вистачає асортименту видань, особливо спеціальної та технічної літератури, а також якісної перекладної літератури українською.

Значний дефіцит сучасної освітньої літератури українською мовою у фондах і цифрових колекціях університетських бібліотек загострюється не тільки кризовим станом економіки та потребою вилучення з бібліотечних фондів морально застарілої та проросійської/радянської літератури [8], а й браком механізмів заміни російськомовної літератури на українськомовну на тлі нерозробленості моделі співпраці комерційних видавців електронної навчальної літератури з бібліотеками ЗВО.

Незважаючи на те, що може не бути згоди чи консенсусу щодо шляхів подолання цих проблем, авторка статті пропонує бібліотекарям ЗВО України зосередитися на розумінні можливості зміцнення потенціалу лідерства в доступності знань/інформації/послуг шляхом підтримки OER, а саме відкритих підручників як доступних альтернатив комерційним підручникам.

Ми ще не маємо змоги запропонувати усталену модель, якою б бібліотеки українських ЗВО змогли керуватися в адвокації/підтримці доступних ОТ або участі в їх створенні й виданні. Потрібен активний діалог у цій сфері, навчання (за навчальними програмами або самоосвіта), розроблення та аналіз найкращих вітчизняних практик, зокрема для збалансування складнощів роботи в новій сфері відкритого середовища з нагальною потребою розв'язання проблеми доступності сучасних українських підручників.

Українським фахівцям потрібно мати ширше уявлення щодо ролі академічних бібліотек зарубіжжя в OE та OER, розглядаючи, наприклад, окремі аспекти поточного бібліотечного OER-ландшафту.

Усвідомлення своєї ролі для бібліотекарів відкритої освіти має починатися з розуміння, що *не всі доступні освітні ресурси є OER*. Класифікацію відкритих освітніх ресурсів і доступних матеріалів можна репрезентувати як діаграму Venn, де найширший рівень вмісту — це освітні матеріали, а після фільтрації (на доступність, відкрите ліцензування, вартість тощо) досягається рівень, де перебувають OER [15]. На адаптованому українською мовою рис. 1 це найтемніший сегмент.

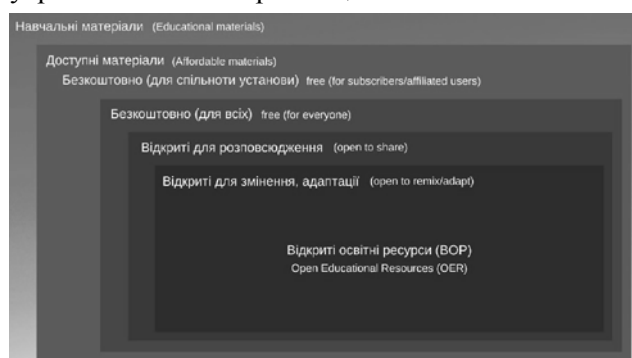

Рис. 1. Перетин типів освітніх ресурсів

Наступне, що бібліотекарі мають знати, — це наявність чотирьох моделей, за допомогою яких викладачам і фахівцям бібліотек можна реалізувати OER: 1) прийняти (Adopt) наявний відкритий ресурс для своєї дисципліни/курсу; 2) адаптувати (Adapt) один наявний ресурс (наприклад, шляхом перероблення з частковим вилученням, додаванням або перекладом контенту відповідно до регіональних потреб); 3) реміксувати (Remix), тобто поєднати два або більше ресурсів, комбінуючи їх; 4) створити (Create) нові ресурси як першоджерела, щоб заповнити прогалини у відповідних матеріалах. Кожна модель потребує витрат часу та зусиль, щоб визначити матеріали та перепроєктувати курс відповідно до нового ма-

теріалу. Четверта модель (Create) зі створення нових ресурсів може бути особливо трудомісткою.

Саме тому закордонні бібліотечні грантові ініціативи OER, спрямовані на підтримку та стимулювання прийняття, адаптації, реміксу та створення OER через невеликі гранти викладачам-учасникам, найбільше фінансування передбачають для Create — від \$3000 до \$20 000 (значний проєкт із великою кількістю учасників) [36]. Фінансування проєктів, менших за обсягом, коливається, наприклад, для Adopt — від \$500, для Adapt/Remix — до \$2000.

На думку авторки, пошук і прийняття підручників із технічних дисциплін (особливо магістерського рівня) у світовому просторі OER для українських викладачів і бібліотекарів є проблематичними. Причина в тому, що грантову підтримку зазвичай надавали тим проєктам, які спрямовані на формування пулів підручників, здатних охоплювати більшу кількість студентів (наприклад, на рівні коледжу або бакалаврату).

Відповідь на одне з найважливіших запитань "*Чому бібліотекарі є стейкхолдерами OER?*", на чому наголошено в Рекомендаціях ЮНЕСКО [39], може дати розуміння наступного факту сьогодення. Дистанційний/онлайн формат викладання й навчання накладає на викладача додаткове навантаження: організувати колективну роботу, тримати увагу великої кількості студентів, зробити цікавим навчання в онлайн-форматі, створити/оновити інформаційні ресурси: підручники, відеолекції, методичні матеріали тощо.

Така організація навчання потребує включення у процеси як викладачів — авторів відкритих освітніх ресурсів, так і працівників окремих служб, котрі здійснюють інформаційну та IT-підтримку викладачів і створених ними ресурсів. Інакше кажучи, обов'язковим комунікаційним елементом у дистанційній, змішаній чи онлайн-освіті є організаційні структури, які у змозі підтримувати оптимальний баланс між зусиллями авторів-викладачів і механізмом допомоги з пошуку, створення, упорядкування, збереження, опублікування та поширення OER в інтернеті.

Такими структурами є університетські бібліотеки, які одними з перших стали адептами філософії відкритості та долучилися до процесу підтримки відкритого доступу, відкритої науки, відкритої освіти на базі інтелектуальних інформаційних систем і технологій [4; 17; 19; 21; 24; 26; 30—32].

Наступне важливе питання для бібліотечної спільноти ЗВО України — "*Які ролі спроможні*

виконувати бібліотекарі в екосистемі OER під час повномасштабної російсько-української війни?". Звісно, наші національні особливості, пов'язані з прямими фізичними загрозами життю та здоров'ю людей під час повномасштабної війни, що триває, наш величезний розрив у рівнях технологічного розвитку й матеріальної підтримки з бібліотеками економічно розвинених країн скеровуватимуть на пошук національних особливостей і у бібліотечних підходах та практиках, наприклад:

— концентруватися на доступності ресурсів і послуг у правових, технологічних, фінансових та етичних аспектах для людей з обмеженими можливостями і представників уразливих груп;

— досліджувати аспект волонтерства викладачів і бібліотекарів в OER під час воєнного стану в державі та доносити його до світової спільноти;

— брати участь у створенні пулу культурно різноманітних, актуальних на національному та регіональному рівнях, гендерно чутливих, доступних відкритих підручників українською мовою тощо.

Утім, про ролі, послуги та інший внесок закордонних бібліотек в OER слід мати уявлення.

Університети різних країн, враховуючи історичні, культурні, освітні, фінансові та інші аспекти в прийнятті OER, мають різне розуміння ролей бібліотек у відкритій освіті. У США, звідки походить рух відкритості епохи інтернету, Канаді й Австралії ролі бібліотекарів вже є сталими, доволі широкими й впливовими [15; 24; 36—37].

Найпопулярнішими послугами в академічних бібліотеках Європи є: консультації з питань авторського права та відкритого ліцензування; інформаційна грамотність, включно з відкритою освітою; тренінги/навчання; послуги з управління та зберігання; послуги з пошуку; управління колекціями та співпраця з освітніми видавництвами; метадані для індексування цифрових ресурсів і спільне з викладачами створення OER [32].

Аналіз професійних джерел та узагальнення ролей бібліотек ЗВО світу, зокрема практик наукової бібліотеки Українського державного університету науки і технологій в діяльності з OER, дають змогу репрезентувати розмаїття завдань, які вирішуються як у вже сталих, так і в пілотних OER-проектах (табл. 1).

Таблиця 1

Відкриті освітні ресурси та ролі бібліотекарів

Ролі бібліотекарів	Діяльність
Інформаційні фахівці з теорії та практик відкритості	Підтримують і розвивають інфраструктуру закладу вищої освіти з прийняття, створення, опублікування, розміщення, збереження та поширення відкритих підручників як OER
Фахівці з е-публікацій	Діляться знаннями щодо форматів е-публікацій, зокрема е-текстів; знаходять ресурси за ліцензією CC, потрібні авторам-викладачам; надають супутні послуги цифрового видавництва
Консультанти	Пояснюють суть ліцензій Creative Commons та заохочують до їх дотримання; консультують із питань авторського права, пов'язаних із використанням та адаптацією, міксуванням е-ресурсів
Педагоги	Сприяють розвитку інформаційної культури/грамотності; проводять лекції, консультації, тренінги, воркшопи; мотивують і залучають студентів стати співавторами навчального контенту
Бібліотекарі	Вносять OER до колекції електронних ресурсів (з можливістю пошуку за ключовими словами); вносять відповідні записи метаданих OER до вебкаталогу бібліотеки; вносять відповідні OER до списків предметної літератури; допомагають студентам, викладачам і науковцям: — знаходити, відкривати, завантажувати, роздруковувати текстові OER, зокрема відкриті підручники, у бібліотеці; — у створенні метаданих та описі ресурсів
Автори	Створюють власні ресурси в OER-проектах, зокрема підручники, посібники, інструкції тощо
Користувачі	Використовують наявні освітні ресурси загального доступу для власного навчання

Ролі бібліотекарів	Діяльність
Модератори в OER-проектах	Надають посилання на OER-ресурси на сайті бібліотеки (репозиторій/блог/мережа); інтегрують інтерфейс пошуку OER до вебсторінки бібліотеки; наводять посилання на домашню сторінку OER-проекту як частини колекції електронних ресурсів
Креативні менеджери проєктів	Популяризують відкриту освіту та відкриті освітні ресурси, зокрема й відкриті підручники
Організатори спільнот	Об'єднують бібліотекарів-практиків закладів вищої освіти для розвитку компетентностей, вивчення найкращих практик і запуску нових проєктів

Результати табл. 1 доводять, що бібліотекарі відкритої освіти мають значущі й багатогранні ролі: інформаційних фахівців із теорії та практик відкритості, фахівців з е-публікацій, консультантів, педагогів, бібліотекарів, авторів, користувачів, модераторів в OER-проектах, креативних менеджерів проєктів, організаторів спільнот. Утім, цей перелік не є вичерпним, бо з розвитком руху від-

критої освіти й OER бібліотечна креативність сприяє появі нових ролей.

Розмаїття завдань і ролей бібліотекарів ЗВО у прийнятті OER супроводжується визначенням загальних практик, заходів та інструментів. Згідно з висновками Santos-Hermosa, Proudman і Corti [32], бібліотекарі ЗВО Європи для просування й комунікації OE/OER використовують різні засоби, заходи та інструменти (табл. 2).

Таблиця 2

Інструменти для просування/інформування про зміни на користь OE/OER

Інструмент, засіб або подія	Деталі
Бібліотечні тренінги	Курси, воркшопи, семінари, вебінари (з Canvas, Teams, Blackboard) Навчальні матеріали (бібліотечні посібники та набори інструментів для OER) Спеціальні заходи (Тиждень відкритої освіти, серія Відкритих ланчів, Відкриті академічні кав'ярні)
Вебсайт та соціальні медіа	Вебсайт бібліотеки Соціальні медіа
Стратегічні плани або програми	Інституційний рівень: стратегія, політика, новий навчальний план Національний рівень: Національна програма, Національний посібник/довідник, Національна конференція з відкритої науки
Репозитарії (та інші платформи)	Інституційні репозитарії OER Wikiwijs (платформа OER, створена Kennisnet і Відкритим університетом від імені Міністерства освіти, культури і науки Нідерландів)
Бібліотечна співпраця	Бібліотечні консорціуми Робочі групи Співпраця з асоціаціями (були згадані SURF і SPARC)
Зустрічі та служба підтримки	Наради Зустрічі із зацікавленими сторонами, наприклад, викладачами, студентами або молодими вченими Служба підтримки для академічної спільноти
Проекти	Argen project Ініціатива з цифрової грамотності

Наукова бібліотека Українського державного університету науки і технологій (УДУНТ) має великий досвід (від 2009 р.) підтримки відкритості з наданням цифрових ресурсів, цифрових продуктів (як бібліотечне видавництво) та онлайн-послуг для супроводження навчання й досліджень. Це, наприклад, адміністрування: інституційного репозитарію (DSpace), трьох наукових журналів на сайтах (OJS), сайтів двох конференцій на відкритих онлайн-платформах (OCS), книг (OMP), баз даних "Публікаційний профіль університетської науки" та повнотекстових баз ретровидань "Залізнична україніка" і "Металургійна україніка", навчання студентів пошукових стратегій по ресурсах відкритого доступу тощо.

Саме тому, вже маючи достатнє практичне підґрунтя, обізнаних фахівців для підтримки дистанційної освіти та досліджень і стратегічне бачення, адміністрація Бібліотеки після обговорення ситуації з ректором і проректорами УДУНТ та за їхньої підтримки сконцентрувалася на впровадженні нового фокусу діяльності — OER. Цей фокус був ініціативою "знизу", від Бібліотеки, а не "зверху", наприклад, від Міністерства освіти і науки України.

Оскільки дії Бібліотеки УДУНТ у напрямі OER мали локальний характер, вони повинні: по-перше, спиратися на певний фундамент у самому університеті; по-друге, мати стратегічне значення на роки вперед. І правильність такого бачення підтверджується вже сьогодні, коли ми стоїмо перед викликом тривалої та виснажливої війни... Ми ніби переходимо з моделі "спринт" на модель "марафон".

У травні 2022 р. вчена рада УДУНТ підтримала пропозицію Бібліотеки щодо запровадження в дистанційне та змішане навчання нової моделі інформаційних ресурсів — OER із подальшою інтеграцією в навчальні курси дисциплін.

В УДУНТ працює "Регіональний центр вищої освіти для осіб з інвалідністю". І одним із перших кроків у напрямі забезпечення соціальної справедливості та підтримки OER стало внесення пункту про можливість їх використання за освітніми програмами до "Положення про організацію інклюзивного навчання в USUST" (2022). Дніпро — прифронтове місто, але УДУНТ готовий прийняти до своєї спільноти інвалідів, які постраждали від російської агресії та хочуть здобути вищу освіту або перекваліфікуватися. Можливо, фізично не всі з них зможуть відвідувати навчальний заклад, і

саме Бібліотека має бути готова підтримувати інклюзивність ресурсами та послугами.

Бібліотекарі взяли участь у розробленні "Положення про видання навчальної та навчально-методичної літератури в Українському державному університеті науки і технологій" (введено в дію 08.05.2023), що унормувало видання створених викладачами відкритих підручників/посібників на основі ліцензій Creative Commons.

Підвищення рівня обізнаності викладачів і бібліотекарів про важливість OE й OER та їхні переваги відбувалося завдяки вебінарам, відкритим відеолекціям, розміщеним на YouTube [4], нарадам із завідувачами кафедр і викладачами, лекціям зі студентами PhD, статтям у наукових журналах і доповідям на конференціях, а також через створену на сайті Бібліотеки сторінку "Відкриті освітні ресурси".

Тісний зв'язок із факультетами, кафедрами, партнерські відносини з викладачами УДУНТ активізували залучення бібліотекарів до процесів цифрового видавництва оригінальних відкритих підручників і навчальних посібників у форматі PDF (на платформі Open Monograph Press, OMP). Надалі бібліотекарі розмістили створені видання в інституційному репозитарії eadNURT та інтегрували їх у міжнародну систему OERSI (Open Educational Resources Search Index). Нині креативними викладачами в партнерстві з бібліотекарями в OERSI репрезентовано 12 підручників (рис. 2).

Такі системні дії дали змогу розпочати створення пулу сучасних українських підручників з єдиною (поки що) точкою доступу — OERSI. Як центральна точка входу для пошуку світових ресурсів OERSI об'єднує репозитарії OER розподілених державних ініціатив, інституційні репозитарії університетів і бібліотек, а також предметно-спеціалізовані репозитарії для OER.

Отже, новий вектор руху в напрямі цифрового видавництва оригінальних відкритих підручників авторів УДУНТ, ініційований науковою бібліотекою, та ефективне партнерство викладачів і бібліотекарів дали змогу Українському державному університету науки і технологій стати вітчизняним лідером у створенні текстових OER, а також підвищити впізнаваність його глобального бренда та його репутації як ЗВО, прихильного до поліпшення умов навчання студентів завдяки безоплатним, відкритим, доступним освітнім ресурсам.

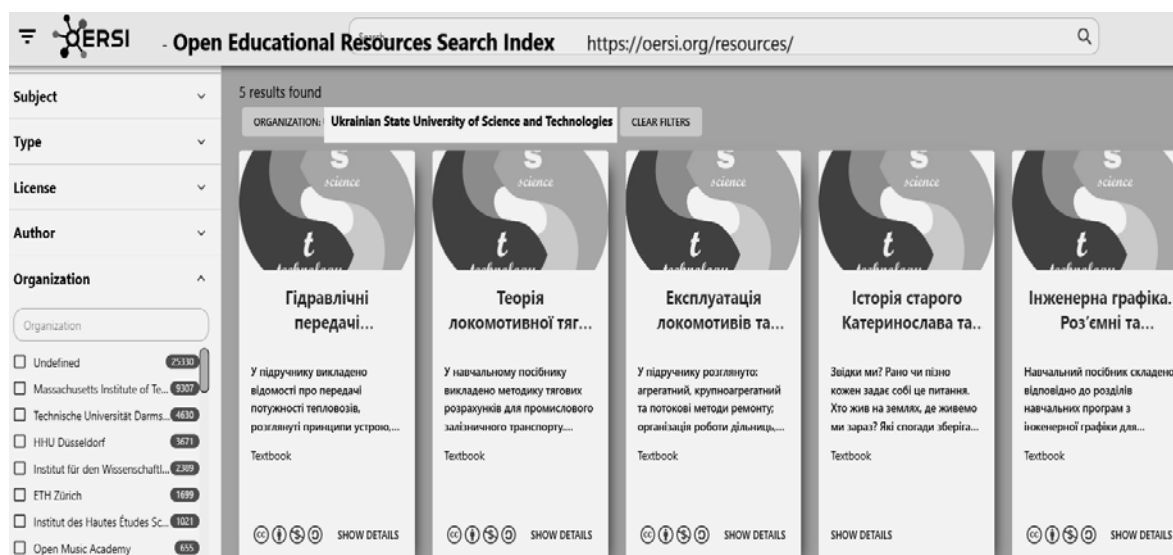

Рис. 2. Підручники, створені викладачами в партнерстві з бібліотекарями УДУНТ в OERSI

Висновки. Організаційна трансформація діяльності бібліотек сфери вищої освіти України в умовах воєнного стану має бути чітко спрямована на виконання оперативних завдань із підтримки викладання, навчання й проведення наукових досліджень.

Одним із таких завдань є активне долучення бібліотек до процесів подолання трьох великих викликів в організації інформаційної підтримки освітньо-наукової діяльності ЗВО України під час кризи найвищого рівня. Це, по-перше, нестача сучасних підручників для вищої освіти, у тому числі для дистанційного, змішаного чи онлайн-навчання; по-друге, доступність електронних відкритих підручників, їх інклюзивність, безбар'єрність для будь-кого; по-третє, подолання тривалого системного лінгвоциду української мови в підручниках для ЗВО, зокрема в цифрових колекціях бібліотек.

Аналіз закордонних бібліотечних практик у часи невизначеності та досвід наукової бібліотеки Українського державного університету науки і технологій під час воєнного стану в державі доводить, що ці виклики можуть бути подолані завдяки відкритим освітнім ресурсам (OER).

Сучасну модель підтримки OER розуміємо як таку, що чітко спрямована, ангажована та активно реагує на сьогоднішній стан освіти, суспільства, країни й світу взагалі. При цьому ангажованість — це схильність до віддзеркалення інтересів освітянських спільнот, залучення їхніх представників до активної участі в адвокації, популяризації, прийнятті та створенні OER.

OER, зокрема відкриті підручники, — це про доступність, справедливість, інклюзивність, безбар'єрність і різноманіття в освіті будь-якої країни.

Прагнення соціальної справедливості — частина місії бібліотек. Тож можливість усунення системної нерівності в освіті завдяки заохоченню ефективного, інклюзивного та справедливого доступу до якісних академічних ресурсів мотивує бібліотекарів постійно шукати нові шляхи й ініціювати нові проекти.

Останніми роками найбільш знаковим напрямом роботи зарубіжних академічних бібліотекарів є різновекторна діяльність із підтримки OER як елементу відкритої науки та відкритої освіти.

Важливим є також визнання ЮНЕСКО ролі бібліотекарів як стейкхолдерів OER. Воно ґрунтується на розумінні, що обов'язковим комунікаційним елементом у дистанційній, змішаній чи онлайн-освіті є організаційні структури — бібліотеки, спроможні підтримувати оптимальний баланс між зусиллями викладачів, у тому числі авторів, і механізмом допомоги з пошуку, створення, упорядкування, збереження, опублікування та поширення OER в інтернеті.

Сьогодні ЗВО України та їх бібліотеки мають вибір: або взяти на себе частину відповідальності за участь у прийнятті OER, зокрема відкритих підручників, їх доступності та інклюзії, або пасивно (чи активно) ігнорувати власну роль у створенні та підтримці безбар'єрності для всіх учасників освітнього процесу.

Бібліотеки ЗВО України мають великий багаторічний досвід роботи у площині відкритості знань/інформації/ресурсів/послуг, проте, на жаль, поки що перебувають на початку шляху в прийнятті OER і не мають моделі їх підтримки.

Розв'язанню проблеми розроблення моделі бібліотечної підтримки OER, зокрема відкритих

підручників, сприятиме поширення в ЗВО України визнаних у всьому світі видавничих некомерційних моделей: а) Нові університетські видавництва (New University Presses, NUPs), б) Бібліотечні видавництва (Library Publishing). При цьому, по-перше, суб'єктом видавничої діяльності є ЗВО, а по-друге, обидві моделі адмініструються бібліотеками. Зазначені практики закордонних університетських бібліотек довели ефективність і в умовах кризи найвищого рівня в Україні є важливими та гідними до вивчення й упровадження.

Для формування дорожньої карти бібліотечного OER-ландшафту на місцевому, регіональному або національному рівнях українським фахівцям потрібні: концепція, структурні зміни, корегування переліку посад і посадових обов'язків, нові види послуг, програми з навчання. Однак насамперед слід сформувати ширше уявлення про OE та OER, роль академічних бібліотек зарубіжжя в цьому ролі, загальні практики, заходи та інструменти.

Трирічні дослідження, реалізація пілотного проєкту та вже сталі практики підтримки OER в Українському державному університеті науки і технологій (м. Дніпро) та його науковій бібліотеці, яка є членом SPARC Europe та ENOEL і переможцем Open Education Awards for Excellence 2022 (USA) [35], допомогли розпочати в Україні створення пулу сучасних українських відкритих підручників з єдиною (поки що) точкою доступу — Open Educational Resources Search Index (OERSI). При цьому, як і в більшості ЗВО світу, видавцем (суб'єктом видавничої діяльності) відкритих підручників (альтерна-

тивної моделі комерційним підручникам) є університет, якому належить право на оригінал-макет видання.

Сподіваємося, що подібну функцію єдиної точки доступу до українських текстових OER із часом буде реалізовано в Національному репозитарії академічних текстів України для забезпечення доступності, інклюзії, безбар'єрності й різноманіття відкритих освітніх ресурсів.

Загалом можна констатувати, що бібліотеки ЗВО України мають достатній потенціал лідерства у формуванні екосистеми відкритих освітніх ресурсів у державі з метою подолання кризи нестачі сучасного доступного освітнього контенту українською мовою та формування пулу безоплатних, доступних, інклюзивних відкритих підручників для вищої освіти в період воєнного стану.

Подальші дослідження будуть проведені на перетині інформаційної поведінки викладачів, студентів, бібліотекарів у прийнятті OER та інформаційного ланцюжка щодо зміцнення потенціалу українського бібліотечного лідерства в доступності знань/інформації/послуг у вищій освіті. Це, по-перше, надасть можливість посилити розуміння учасниками освітнього процесу й бібліотечним персоналом важливості текстових і нетекстових OER у дистанційній, змішаній чи онлайн-освіті в період воєнного стану як кризи найвищого рівня. А по-друге, сприятиме активному залученню викладачів, бібліотекарів, фахівців IT-структур до можливого загальнонаціонального руху зі створення сучасних українських відкритих підручників і розширення їх пулу з єдиною точкою доступу.

Список бібліографічних посилань

1. Колесникова Т. О., Щербатюк Т. Г. Відкрита освіта і відкриті освітні ресурси: Підручники. [Video]. 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RfEKnPEp6aQ&t=34s> (дата звернення: 01.08.2023).
2. Лінгвоцид української мови. (б. д.). *Bikinedia*. URL: <https://is.gd/RlwV2B> (дата звернення: 01.08.2023).
3. Мельник Т. Дешеві й у вогні не горять. В Україні нарешті бум електронних книжок. *Журнал Forbes Ukraine*. 2023, 02 лютого. URL: <https://is.gd/FTeFhL> (дата звернення: 01.08.2023).
4. Наукова бібліотека УДУНТ: Відкрита освіта і відкриті освітні ресурси: важливість для української вищої освіти. Цикл відеолекцій. [Video]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL5JyULThzcTTIgWcJh6Um-TiDeTbpG34d> (дата звернення: 01.08.2023).
5. Очеретянко С. І., Рябець Л. В. Заборона української мови. *Енциклопедія сучасної України* / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001—2022. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=17240 (дата звернення: 01.08.2023).
6. Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року [Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development]. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН. 2015. URL: <https://is.gd/o9rHeh> (дата звернення: 01.08.2023).
7. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. *Верховна рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 01.08.2023).
8. Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. 23 травня 2022. URL: <http://mkp.gov.ua/files/pdf/rekomendacii.pdf> (дата звернення: 01.08.2023).

9. Сенченко М. Цифрова платформа книжкової індустрії. *Вісник Книжкової палати*. 2021. № 11. С. 1—8. DOI: 10.36273/2076-9555.2021.11(304).3-8.
10. Смирнова І. Книжковий розквіт: українці стали купувати більше книжок під час великої війни. *The Page*. 26 червня 2023. URL: <https://is.gd/er3ESZ> (дата звернення: 01.08.2023).
11. What are Open Textbooks? *BCCampus Open Education*. URL: <https://open.bccampus.ca/what-is-open-education/what-are-open-textbooks/>.
12. Buist-Zhuk M. & Nieborg M. A new university press as a space to connect the building blocks of Open Science: A look through the prism of an open textbook publishing pilot. *Septentrio Conference Series*, 1 (2022). DOI: <https://doi.org/10.7557/5.6626>.
13. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). 2006. *United Nations*. URL: <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd> (дата звернення: 01.08.2023).
14. Creative Commons Certificate for Educators, Academic Librarians and GLAM. *Creative Commons*. URL: <https://certificates.creativecommons.org/cccertedu/chapter/6-1-oer-open-textbooks-open-courses/> (дата звернення: 01.08.2023).
15. Elder A. The OER Starter Kit. Iowa State University Digital Press — Open Access Books and Educational Resources Publishing. 2019. *Iowa State University*. DOI: <https://doi.org/10.31274/isudp.7> (дата звернення: 01.08.2023).
16. ENOEL practitioners under the spotlight. (n. d.). *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLbvdC-WdvjAi2MLasn6quHgvkaY4Ptgzk>.
17. European Network of Open Education Librarians (ENOEL). (n. d.). *Sparc Europe*. URL: <https://sparceurope.org/what-we-do/open-education/enobel/> (дата звернення: 01.08.2023).
18. Inegbedion J. O. & Opatye J. A. Open Educational Resources' Adaptability and Institutional Supports for Lecturers of Open and Distance Education Universities in Nigeria. *Pakistan Journal of Educational Research and Evaluation* (PJERE). 2018. № 4 (1). P. 21—32. URL: <http://journals.pu.edu.pk/journals/index.php/PJERE/article/viewFile/4000/1930>.
19. Kolesnykova T. O. The Role of Libraries as Publishers in the Open Education Landscape: Reflecting Modern World Practice of Open Textbooks. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*. 2019. № 4. P. 88—99. DOI: https://doi.org/10.15802/unilib/2019_187423.
20. Kolesnykova T. O., Corti P. & Buist-Zhuk M. European Practices of Overcoming Language Barriers in Times of Crisis: Open Educational Resources. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*. 2022. № 7. P. 202—217. DOI: https://doi.org/10.15802/unilib/2022_270952.
21. Kolesnykova T. O., Gorbova O. V. & Shcherbatiuk T. G. On Distance Learning, Open Educational Resources, and the Role of University Libraries in These Processes. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*. 2022. № 7. P. 66—77. DOI: https://doi.org/10.15802/unilib/2022_271088.
22. New Focus on Open Textbooks in LIBER Educational Resources Working Group. *LIBER*. URL: <https://libereurope.eu/article/new-focus-on-open-textbooks-in-liber-educational-resources-working-group/> (дата звернення: 01.08.2023).
23. Library Publishing Curriculum. (n. d.). *Library Publishing Coalition*. URL: <https://librarypublishing.org/resources/library-publishing-curriculum/> (дата звернення: 01.08.2023).
24. McGrath T. Library is the new publisher: Establishing workflows for library-based open educational resource production programs in post-secondary institutions across Canada and the United States. 2018. 54 p. URL: <https://summit.sfu.ca/item/18751> (дата звернення: 01.08.2023).
25. OERs for Assistive Technologies (Further Course). (n. d.). *MOOCAP: A pan-European project on providing education on accessible design*. URL: https://moocap.gpii.de/?page_id=913 (дата звернення: 01.08.2023).
26. Open Educational Resources Search Index (OERSI). (n. d.). URL: <https://oersi.org/resources/> (дата звернення: 01.08.2023).
27. Types of publisher and publishing services. 29 June 2023. *Open Access*. URL: <https://oabooks-toolkit.org/article/7520994-types-of-publishers-and-publishing-services> (дата звернення: 01.08.2023).
28. Open textbook. (n. d.). *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Open_textbook (дата звернення: 01.08.2023).
29. Open Textbook Network. Apply for a Certificate in OER Librarianship. 2019. URL: <http://research.cehd.umn.edu/otn/oer-cert/> (дата звернення: 01.08.2023).
30. Pate J. & Thornton E. OER Publishing and Libraries. *The Serials Librarian*. 2022. 82, issue 1—4. P. 150—153. DOI: <https://doi.org/10.1080/0361526X.2022.2018237>.
31. Pitcher K. Library Publishing of Open Textbooks: The Open SUNY Textbooks Program *Against the Grain*. 2014. Vol. 26. Iss. 5, Art. 10. URL: <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6844&context=atg> (дата звернення: 01.08.2023).

32. Santos-Hermosa G., Proudman V. & Corti P. SPARC Europe Open Education in European Libraries of Higher Education Survey 2022. 2022. *Zenodo*. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7244713>.
33. Shemaieva H. V. & Kostyrko T. M. Formation and Use of Open Access Resources in University Libraries during the Pandemic and Martial Law in Ukraine. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*. 2022. № 7. P. 147—154. DOI: https://doi.org/10.15802/unilib/2022_270822.
34. The International Conference University Library at a New Stage of Social Communications Development. URL: <http://conflib.diit.edu.ua/> (дата звернення: 01.08.2023).
35. Advocacy work of the Scientific Library to advance Open Education in Ukraine. 2022. *OE Awards for Excellence* URL: <https://awards.oeglobal.org/awards/2022/open-resilience/advocacy-work-of-the-scientific-library-to-advance-open-education-in-ukraine/> (дата звернення: 01.08.2023).
36. OER Grants at WSU. OER Grants 2022—2023 — Spring Cycle applications open. 2023. *Weber State University. Stewart Library*. URL: <https://library.weber.edu/researchandteaching/oer-grant> (дата звернення: 01.08.2023).
37. Open textbook grants for 2023. 2023. *The University of Queensland*. URL: <https://web.library.uq.edu.au/blog/2022/12/open-textbook-grants-2023> (дата звернення: 01.08.2023).
38. Open Educational Assistive Technology Resources. A Guide to Free and Open Assistive Technology. 2023. *University of Maryland. Global Campus. Library*. URL: <https://libguides.umgc.edu/assistive-technology> (дата звернення: 01.08.2023).
39. Recommendation on Open Educational Resources (OER). 2019. *UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-open-educational-resources-oer> (дата звернення: 01.08.2023).
40. Wentz B., Gorham U. & Jaeger P. T. Academic libraries and their legal obligation for content accessibility. *First Monday*. 2023. № 28 (1). DOI: <https://doi.org/10.5210/fm.v28i1.12892>.
41. Wöbbekind L., Yener O. & Mandl T. Actually, I used OER — Professor's Perspectives on Digital Education in Library and Information Science during the COVID-19 Pandemic in Germany. 2023. URL: http://lida.ffos.hr/datoteke/2023/abstracts/LIDA_2023_paper_16.pdf (дата звернення: 01.08.2023).
42. Wondwossen M. Beyene. Digital Inclusion in Library Context: A Perspective from Users with Print Disability. *Journal of Web Librarianship*. 2018. № 12 (2). P. 121—140. DOI: <https://doi.org/10.1080/19322909.2018.1427657>.

Tetiana Kolesnykova,

*PhD of Social Communications, Director of the Scientific Library
Ukrainian State University of Science and Technologies*

Open educational resources and open textbooks in the context of strengthening the leadership potential of higher education libraries in knowledge accessibility

The purpose of the article is to prove the possibility of strengthening the leadership potential of libraries of higher education institutions of Ukraine in the formation of an ecosystem of Open Educational Resources (OER) in the country in order to overcome the crisis of lack of modern accessible educational content in the Ukrainian language and to form a pool of free, accessible, inclusive open textbooks for higher education during the period of martial law in the country.

It is emphasised that the active involvement of libraries in OER support processes will help to overcome three major challenges in organising information support for the educational and scientific activities of Ukrainian higher education institutions during the highest level crisis. Firstly, the lack of modern textbooks for higher education, including for distance, blended or online learning. Secondly, the availability of electronic open textbooks, their inclusiveness, and barrier-free access for anyone. Thirdly, overcoming the long-lasting systemic linguicide of the Ukrainian language in textbooks for higher education institutions, in particular, in digital library collections.

It has been found that three years of research, implementation of a pilot project and already established practices of supporting open textbooks as part of OER at the Ukrainian State University of Science and Technologies (Dnipro) and its scientific library have allowed to start creating a pool of modern Ukrainian open textbooks in Ukraine with a single access point — Open Educational Resources Search Index (OERSI).

It is emphasised that the libraries of Ukrainian higher education institutions have extensive long-term experience in the field of openness of knowledge/information/resources/services. This will help to strengthen their leadership potential in the adoption of OER and the development of models for their support. To develop a roadmap for the library OER landscape at the local, regional or national level, Ukrainian specialists need: a concept, structural changes, adjustments to the list of positions and job responsibilities, new types of services, and training programmes.

Keywords: libraries of higher education institutions; open educational resources; open textbooks; Ukrainian librarians; roles of librarians in OER; Ukrainian electronic textbooks; accessibility; inclusion; support for people with disabilities, USUST Scientific Library

Надійшла до редакції 21 липня 2022 року